

Tämä järkyttää meidät kaikki

”Katkerat hyvästit Kultarannassa” otsikoi Ilta-Sanomat 19. kesäkuuta 2003 pääministeri Anneli Jäätteenmäen erosta kertovan pääjuttunsa. Uutiskuvassa presidentti ottaa kesäasuntonsa pihassa vastaan pääministerin eronpyyntöä ja kuvateksti kertoo:

Tämä tulee piirtymään suomalaiseen poliittiseen historiaan: Ensimmäinen naispääministeri Anneli Jäätteenmäki pyytää ensimmäiseltä naispresidentiltä Tarja Haloselta eroa. (IS 19.6.2003)

Kuvateksti on tulkittavissa siten, että historiallisen hetkestä tekee nimenomaan se, että molemmat ovat naisia ja tilanne on tämän vuoksi poikkeuksellinen. Yhtä lailla poikkeuksellisia olivat myös pääministerin lyhyt valtakausi ja sen päättymiseen johtanut tapahtumasarja.

Eronpyyntöä oli edeltänyt kahden viikon mediamylläkkä pääministerin lausuntojen ja erilaisten vuotoepäilyjen ympärillä. Varsinaisesta eropäivästä kehkeytyi mediassa suuri näytelmä, jonka dramaattisuutta korostettiin sekä eropäivän uutisoinnissa että pitkään sen jälkeenkin.

Anneli Jäätteenmäki ja Irak olivat otsikoissa koko vuoden: keväällä käytiin vaalikampanja ja hallitusneuvottelut, kesäkuussa Irak-vuoto johti Jäätteenmäen eroon ja syksyllä seurasivat esitutkinta ja syytteet.

Tässä artikkelissa rajaan tarkasteluni varsinaisen eron ympärille eli kesäkuuhun 2003. Aineistoni koostuu valtakunnallisten sanomalehtien Helsingin Sanomien, Ilta-Sanomien ja Iltalehden toimituksellisesta aineistosta sekä Suomen Tietotoimiston uutisista. Tarkoitukseni ei ole varsinaisesti etsiä eroja eri välineiden uutisoinnista, vaan pikemminkin tarkastella, kuinka ne yhdessä rakensivat eroon johtanutta prosessia. Kohteena on erityisesti tiedotusvälineiden rooli eroprosessissa ja pääministerin sukupuolen vaikutus uutisointiin.

Kaikkiaan Jäätteenmäestä kirjoitettiin varsin paljon. Pelkästään kesäkuulta olen poiminut neljästä valtakunnallisesta tiedotusvälineestä yhteensä 273 Jäätteenmäen eroon liittynyttä juttua. Erillisiksi jutuiksi olen laskenut uutisten lisäksi niin pääkirjoitukset, kolumnit kuin faktalaatikotkin, mutta en

Pääministeri Anneli Jäätteenmäen eroon johtaneen julkisuuden kolme vaihetta mediassa:

6.–16. kesäkuuta 2003 – Uskottavuus horjuu

Ilta-Sanomat julkaisee 6.6. otteen keskustan työvaliokunnan maaliskuisesta pöytäkirjasta, josta ilmenee, että vastoin aiempia lausuntojaan Anneli Jäätteenmäellä on ollut hallussaan salaisia asiapapereita ja hän näyttää tietävän Irak-vuotajan.

Ensin pääministeri kiistää nähneensä pöytäkirjaa, sitten kiistää allekirjoittaneensa sen ja lopuksi toteaa, ettei pöytäkirjaa ole tarkastettu, eli se ei ole virallinen. Seuraa muutaman päivän hässäkkä, jonka aikana keskustan puoluesihteerä Eero Lankia yksitellen kumoaa puolueen puheenjohtajan perustelut.

Jäätteenmäen välttelevät vastaukset tekevät aiheesta tiedotusvälineiden kannalta mitä kiinnostavimman. Uutta tietoa tiheää julkisuuteen tipoitain, ”kuin Hiihtoliitossa”, kuten STT:n myöhemmin haastattelema imagotutkija Erkki Karvonen vertaa. ”Nyt on ollut aina kiviä kääntämättä, mikä on medialle hirmuinen haaste.” (STT 18.6.)

Valtakunnallisten tiedotusvälineiden mielenkiinto kohdistuu ensin varsin yksituumaisesti keskustan työvaliokunnan pöytäkirjan aitouteen ja oikeellisuuteen ja tämän jälkeen keskustan sisäisiin selvityksiin pöytäkirjan vuotajasta. Vuodon alkulähteeksi paljastuu keskustan varapuheenjohtaja Hannu Takkula.

HS, IL, IS ja STT julkaisevat aiheesta yhteensä 94 juttua.

17.–19.6.2003 – Luottamus katoaa

Ilta-Sanomat julkaisee 17.6. ensimmäisenä tiedon Irak-vuotajan henkilöllisyydestä. Presidentin neuvonantaja Martti Manninen tunnustaa tekonsa STT:lle lähettämässään tiedotteessa. Tiedotusvälineiden kiinnostus kohdistuu puolueiden ja henkilöiden välisiin suhteisiin.

Eri puolueet käsittelevät asiaa ryhmäkokouksissaan, pääministeri antaa 18.6. eduskunnalle tiedonannon osuudestaan vuotojupakkaan, hallituskumppani sosialidemokraatit ei ole tyytyväinen selvitykseen, muutamaa tuntia myöhemmin Martti Manninen kumoaa Jäätteenmäen antaman selvityksen ja myös keskusta vetää tukensa pääministeriltään. Jäätteenmäki ilmoittaa suorassa tv-lähetyksessä erostaan.

Uutisointi vilkkaimmillaan, kolmessa päivässä 95 juttua.

20.6.–30.6.2003 – Paluu arkeen

Tiedotusvälineiden kiinnostus kohdistuu hallituspohjan jatkuun, keskustan ja sosialidemokraattien suhteisiin sekä pääministerin seuraajaan. Entinen hallituspohja jatkaa ja uudeksi pääministeriksi valitaan 24.6. keskustan varapuheenjohtaja Matti Vanhanen. Samana päivänä Jäätteenmäki ilmoittaa luopuvansa keskustan puheenjohtajuudesta.

Kymmenessä päivässä 81 juttua.

mielipidekirjoituksia enkä myöskään premivinkkejä silloin, kun ne vain viit-
taavat sisäisivulla olevaan juttuun.

Etukäteen arvioin, että Ilta-Sanomat olisi määrällisesti kirjoittanut aiheesta
eniten. Jätteenmäkeä voi pitää eräällä tavalla Ilta-Sanomien ”omana juttu-
na” sen vuoksi, että lehti saavutti kaksi merkittävää eroon liittyvää skuuppia.
Se julkisti 6. kesäkuuta keskustan sisäisen pöytäkirjan, ja paljasti 17. kesäkuu-
ta ensimmäisenä salaisia Irak-asiakirjoja vuotaneen virkamiehen nimen.

Juttujen määrässä kaikki neljä välinettä näyttävät kuitenkin olleen yllättä-
vänkin tasaisia: Kesäkuussa juttuja tuotti eniten Helsingin Sanomat, joka jul-
kaisi 82 eron vaiheisiin liittyvää juttua. Ilta-Sanomilla juttuja oli 76, Iltaleh-
dellä 58 ja STT:n arkistosta hakusana Jätteenmäki + Irak tuotti kesäkuulta
57 juttua.¹

Juttujen määrästä ei tietenkään voi tehdä kovin pitkälle meneviä johtopää-
töksiä, sillä juttujen pituus saattaa vaihdella kokonaisesta tabloidsivusta pie-
neen faktalaatikkoon. Jotakin osviittaa se kuitenkin antaa aiheen kiinnostaa-
vuudesta. Aiheesta kirjoitettiin kaikissa tarkastelemissani välineissä kesäkuun
ajan lähes päivittäin.

Ilta- ja Iltapäivälehdissä eroa vaadittiin heti

Jätteenmäen eroon johtanut mediakeskustelu käynnistyi Ilta-Sanomien 6.
kesäkuuta julkaisemasta keskustapuolueen sisäisestä työvaliokunnan pöytäkir-
jasta, joka asetti Jätteenmäen julkisuuteen antamat lausunnot Irak-vuodosta
kyseenalaiseksi.

Ilta-Sanomat näyttää ottaneen alusta asti lähtökohdaksi sen, että Jätteen-
mäen on erottava. Tähän viittasi päätoimittaja A.-P. Pietilä jo skuuppipäivän
(6.6.) kolumnissaan kirjoittaessaan, että Jätteenmäen ”lyhyt ura pääministe-
rinä näyttää juoksuhaudalta, joka syvenee päivä päivältä poliittiseksi haudak-
si”. Lehti haki näkemykselleen poliittista selkänokkaa hiukan yllättäen Jätteen-
mäen omasta puolueesta keskustasta. Nimettömiin keskustalähteisiin nojaten
Pietilä kirjoitti keskustan joukossa olevan jo useita, jotka eivät halua olla mu-
kana ”peittelyssä, salailussa ja valehtelussa”.

Keskusta ei saa kaatua Jätteenmäen Irak-vuotoon ja sen ala-arvoiseen
peittelyyn. (...) Valtavista paineista vihjaa myös se, että työvaliokunnan
pöytäkirja vuodettiin Ilta-Sanomille. Motiivi on selvä: Jätteenmäen
Irak-skandaali halutaan päätökseen silläkin hinnalla, että Jätteenmäen
on luovuttava vallasta (IS 6.6.2003).

Vaikka päätoimittajan kolumnin perusteella ei voi suoraan väittää, että Ilta-Sanomien olisi etukäteen päättänyt ajaa Jätteenmäen eroon, nimettömiin lähteisiin nojaten tällaista vaihtoehtoa – vallasta luopumista – jo esitetään. Toisaalta kyse on varmasti osittain myös lehden tarpeesta korostaa oman skuupinsa merkitystä.

Erovaatimus oli seuraavina päivinä esillä molemmissa iltapäivälehdissä. Uutisotsikossa Jätteenmäen eroa ehti ensimmäisenä vaatimaan Ilta-Sanomat 9.6. Se ei vaatinut eroa omalla toimituksen äänellä, vaan haastattelemansa moraalifilosofi Timo Airaksiseen nojaten otsikoilla:

Professorin mukaan pääministerin puheet viittaavat ”moraaliseen luonnehäiriöön”:

”Jätteenmäen olisi aika erota” (IL 9.6.2003)

Otsikkovalinnat olivat vähintäänkin rohkeita, mutta perustuivat sinänsä tavalliseen journalistiseen käytäntöön, jossa toimittaja voi esittää varsin pitkälle meneviä tulkintoja haastateltavansa kautta. Mitä korkeampaa auktoriteettia käytetään lähteenä, sitä reippaampia voivat olla myös tulkinnat.

Ilta-Sanomien vaati Jätteenmäen eroa uutissivun otsikossa päivän Ilta-Sanomien jälkeen, eli 10.6. Otsikko ”Eroa, Anneli!” perustui lehden nettikeskustelusta kokoamiin nimettömiin viesteihin. Ilta-Sanomien tapaan Ilta-Sanomien oli laittanut otsikon lainausmerkkeihin osoittamaan sen jonkun muun kuin toimituksen mielipiteeksi. Ilta-Sanomien eroketutuksen oli esittänyt moraalifilosofi, Ilta-Sanomien tuntematon nettikeskustelija ilman nimimerkkiä.

Ilta-Sanomien tulkinnat pöytäkirjan merkityksestä olivatkin paljon räväkämpä kuin Helsingin Sanomien tai STT:n. Helsingin Sanomien ja STT:n uutisissa ei erovaatimuksia esitetty, vaikka keskustan hallituskumppanin SDP:n puoluesihteerin Eero Heinäluoma nostikin esiin hallituspuolueiden välille jääneen erimielisyyden vaalien aikaisesta Jätteenmäen ja Lipposen Irak-kiistasta. Keskustan puoluesihteerin Eero Lankia ei enää halunnut jatkaa keskustelua tästä aiheesta, ja kun seuraavan päivän Helsingin Sanomien SDP:n ministeriryhmän vetäjä Antti Kalliomäki totesi hallitustyöskentelystä, että ”Luottamusta joko on tai ei ole. Nyt sitä on” (HS 11.6.2003), näytti pääministerin erokeskustelu hiipuvan. Myös STT välitti Kalliomäen lausunnon eteenpäin otsikolla ”Irak-kiista ei heiluta hallitusyhteistyötä” (STT 10.6.2003).

Tätä uutista ei tosin kumpikaan iltapäivälehti julkaissut, vaan Ilta-Sanomien siteerasi sitä vastoin 12.6. oppositiopuolue kristillisdemokraattien puheenjohtajaa Bjarne Kallista, joka ”vaati selkoa tai Jätteenmäen eroa”. Poli-

tikkojen joukossa Kalliksen vaatimus jäi kuitenkin vielä tässä vaiheessa yksittäistapaukseksi.

Uutisvalinnoista voi todeta, että erotapahtumat käynnistäneen ensimmäisen vaiheen uutisoinnissa 6.–16. kesäkuuta iltapäivälehdet näyttivät valikoivan pikemminkin pääministerin asemaa horjuttavia kuin tilannetta tyyntteleviä aiheita. Esimerkiksi toisen päähallituspuolueen luottamuksen vakuutusta ne eivät noteeranneet lainkaan, vaan nostivat joko haastateltavien, kolumnistien tai nettikeskustelujen avulla esiin pääministerin eroa.

Etenkin Ilta-Sanomille ensimmäinen vaihe oli myös eräänlaista kamppailua omasta oikeassa olemisen ja totuuden puolesta. Ilta-Sanomat kertasi uutisoinnissaan tapahtumien aiempia vaiheita ja Jätteenmäen aiempia lausuntoja ja osoitti ne valheiksi. Jätteenmäen aiempia sitaatteja julkaisivat kronikanomaisesti myös kaikki muut tiedotusvälineet, mutta Ilta-Sanomissa niiden käyttö oli paljon muita toistuvampaa. Tämä selittyy sillä, että juuri Ilta-Sanomat oli ensimmäisenä julkaissut ratkaisevia uusia tietoja, kun se julkaisi työvaliokunnan pöytäkirjan. Jätteenmäen osoittaminen valehtelijaksi oli tavallaan Ilta-Sanomien oma juttu, ja sen vuoksi aihetta haluttiin pitää näyttävästi esillä.

Jätteenmäen eroon johtaneen tapahtumasarjan käynnistämisessä Ilta-Sanomilla oli keskeinen rooli. Sen julkistama keskustan sisäinen työvaliokunnan pöytäkirja paitsi asetti pääministerin aiemmat lausunnot kyseenalaiseksi ja nostatti pääministerin uskottavuutta horjuttaneen mediamylläkkän, ilmeisesti myös vauhditti Irak-vuotoon liittyneitä poliisitutkimuksia.

Vuotaja paljastuu

Ilta-Sanomat oli uutisoinnin kärjessä myös eroon johtaneen tapahtumasarjan seuraavassa vaiheessa. Se julkisti 17. kesäkuuta ensimmäisenä Irak-asiakirjojen vuotaneen virkamiehen henkilöllisyyden. Jo edellisinä päivinä media oli tiennyt jonkun epäilyn olleen viikonvaihteessa asiasta kiinni otettuna. Muun muassa Helsingin Sanomien 16. kesäkuuta julkistaman tiedon mukaan kyseessä olisi ollut ulkoministeriön virkamies, ja Ilta-Sanomat on tiennyt vuotajalla olevan keskustayhteyksiä.

Ilta-Sanomat paljasti lööpissään 17. kesäkuuta, että kyseessä oli presidentin neuvonantaja Martti Manninen. Kuten ensimmäisenkin skuupin kohdalla, STT levitti tiedon eteenpäin. Myöhemmin samana päivänä Manninen antoi STT:lle lausunnon, jossa tunnusti olevansa vuotaja.

Vuotajan henkilöllisyyden paljastuttua poliitikot näyttävät muuttuneen uutisissa aktiivisiksi toimijoiksi. Eri puolueiden eduskuntaryhmät ja muut puolue-elimet pitivät päivän aikana kokouksiaan ja ottivat aiheeseen kantaa. Muun muassa STT julkaisi aiheesta päivän mittaan 14 juttua. Aihetta kommentoivat nimellään keskustalaisten lisäksi enemmänkin toisen päähallituspuolueen sosialidemokraattien ja opposition edustajat.

Ilta-Sanomat piti omaa uutistaan Irak-vuotajan henkilöllisyydestä niin merkittävänä, että uskoi sen johtavan Jätteenmäen eroon. Lehti ennakoி jo skuuppinsa yhteydessä otsikossaan nimettömiin poliittisiin piireihin nojaten, että ”Hallitus uhkaa kaatua” (IS 17.6.2003). Hallituksen kaatumisella se spekuloi myös saman päivän pääkirjoituksessaan, jonka aiheena oli muutaman päivän takainen HS-Gallup. Gallupin mukaan Sdp oli noussut suosituimmaksi puolueeksi ohi keskustan. ”Enemmistöhallitusta on vaikea kaataa, ellei se ala murentua sisältä. Sdp:n vahvistunut suosio viittaa siihen, ettei puolueella ole pienintäkään halua kaataa hallitusta. Mieluummin se antaa keskustan kiehua liemissään”, 17.6. pääkirjoitus epäili.

Uutisjutussa Ilta-Sanomat tarjosi tilanteen ratkaisemiseksi muutamia eri toimintamalleja: ”Jätteenmäellä katsotaan olevan kaksi vaihtoehtoa: hän joko eroaa itse Irak-paljastusten aiheuttaman luottamuspuolan vuoksi tai hänen luottamuksensa mitataan eduskunnassa jollakin tavalla: joko välikysymyksellä tai tiedonantomenettelyllä” (IS 17.6.2003). Vaikka ehdotus on tehty uutistekstissä kertojan äänellä, passiivimuoto häivyttää toimittajan taustalle ja antaa ymmärtää, että kyseessä olisi aiemmin tekstissä mainittujen poliittisten piirien ehdotus.

STT:n päivän mittaan tekemissä uutisissa ei ennakoitu vielä pääministerin eroa. Uutisiin haastatellut Sdp:n ja opposition edustajat vaativat Jätteenmäkeä ainoastaan kertomaan tietoa oikeassa muodossa. Sen enempää Sdp:n eduskuntaryhmän puheenjohtaja Jouni Backman kuin puoluesihteerі Eero Heinäluomakaan eivät halunneet mennä asioiden edelle ja pohtia pääministerin henkilöä tai hallitusyhteistyötä. ”Heinäluoman mukaan SDP:llä ei ole huomauttamista tähänastisesta hallitusyhteistyöstä ja puolueessa toivotaan, että yhteistyö voi jatkua” (STT 17.6. 2003).

Iltaledhdellä ja Helsingin Sanomilla ei vielä 17.6. ollut vuotajasta yhtä paljon tietoa kuin Ilta-Sanomilla. Jätteenmäen eroa edeltävänä päivänä Ilta-Sanomat olikin näistä välineistä ainoa, jonka uutisoinnissa eroa ennakoitiin. Vihjeet erosta perustuivat nimettömiin lähteisiin, ”poliittisiin piireihin”, joiden suojasta toimittaja saattoi tehdä näinkin rohkeita johtopäätöksiä. Sitä

vastoin STT käytti uutisoinnissaan vain nimeltä mainittuja lähteitä, jotka kyllä antoivat varsin tiukkoja kommentteja, mutta toppuuttelivat samalla menemästä asioiden edelle.

Jätteenmäen eropäivänä keskiviikkona 18.6. vuotajan nimi ja poliitikkojen reaktiot olivat esillä jo kaikissa välineissä. Ilta-Sanomat ei enää revitelty aiheella kovin näyttävästi, mutta uutisointiin mukaan päässyt Iltalehti lisäsi painetta. Etukannen pääotsikot ”Luottamus meni”, ”IL-kysely: Kansa raivoaa Jätteenmäelle” ja ”Demaripoliitikot: Vaihtakaa pääministeriä!” osoittivat jo suuntaa. Sisäsivun pääjutun otsikko oli muotoiltu kysymykseksi ”Joutuuko Jätteenmäki eroamaan?”

Kaikkien kolmen lehden, Helsingin Sanomien, Ilta-Sanomien ja Iltalehden, tulkinta Jätteenmäen tilanteesta eropäivän aamuna oli yhteinen. Kaikki kirjoittivat uutiskärjissään Jätteenmäen poliittisen kohtalon olevan nyt demarien käsissä.

Premisivun jutussaan Helsingin Sanomatkin alkoi ennakoida pääministerin eroa sosialidemokraattien lausuntoihin nojaten: ”Sdp:n kriittisillekin kelpaisi esimerkiksi vaihtoehto, jossa nykyinen hallituspohja jatkaisi, mutta keskusta vaihtaisi pääministeriksi jonkun muun kuin Jätteenmäen”, (HS 18.6.) uutisteksti kertoi.

Poliitikon kannalta eroon viittaavat lööpit ja pääotsikot ovat huono merkki, sillä käytännössä niiden ilmestyminen on ainakin Kauko Juhantalon, Arja Alhon ja Suvi Lindénin tapauksessa merkinnyt eroa vielä samana päivänä. Näin oli myös Anneli Jätteenmäen tapauksessa.

Jätteenmäen eroon johtanut päivä näyttäytyi tiedotusvälineissä jo etukäteen suurena draamana. Tiedotusvälineet olivat ladanneet tiedonantoon paljon painetta korostamalla, kuinka Jätteenmäen kohtalo oli sosialidemokraattien käsissä, oppositio mietti välikysymystä ja erokin oli mahdollinen. Eduskunta näytti suorastaan kuhisevan ennen tv-lähetystä. Jos edellisellä viikolla tiedotusvälineillä olikin ollut keskeinen rooli Jätteenmäen uskottavuuden horjuttajana, nyt pöytä oli ikään kuin katettu ja media saattoi siirtyä katsomoon seuraamaan tapahtumia.

Pääministerin eroon johtanut tiedonanto televisioitiin eduskunnasta suorana lähetyksenä, ja pitkin iltapäivää tapahtumien uusista käänteistä raportoitiin sähköisissä tiedotusvälineissä. Myös seuraavan päivän lehdet lasivat uutisiinsa paljon tunnetta. Uutisoinnin perusteella toimittajat näyttävät tempautuneen ulkopuolisen tarkkailijan roolistaan osaksi jännittyntä yleisöä. Teksteissä kerrattiin päivän tapahtumia, uusia käänteitä ja poliitikkojen tunteja kuin jännitysnäytelmää. Sanat tyrmistys, järkytys,

uutispommi, huipennus ja draama toistuivat uutisteksteissä, ja etenkin poliitikkojen tunteiden ja reaktioiden kuvaamiseen käytettiin paljon tilaa.

Järkyttyneitä tai tyrmistyneitä olivat vuoroin kansalaiset, vuoroin jokin poliittikotaho.

Suomi tyrmistyi keskiviikkona, kun Jätteenmäki antoi eduskunnalle pääministerin ilmoituksen Irak-vuodosta (IS 19.6.).

Monet kansanedustajat olivat tyrmistyneitä siitä, että Jätteenmäki käytti vaalikampanjassa hyväkseen presidentin kansliasta saamiaan tietoja (HS 19.6.).

”Tämä järkyttää meidät kaikki”, sanoi ryhmän varapuheenjohtaja Mari Kiviniemi (HS 19.6.).

– Järkyttävä uutinen, Mari Kiviniemi huokaisi (IS 19.6.).

Jätteenmäen itsensä kannalta päivää kuvattiin muun muassa ”yhdeksän tunnin piinaksi” ja ”täydelliseksi helvetiksi”.

Sukupuoli häivytettiin uutisteksteissä

Ainoana otantani sanomalehdistä Ilta-Sanomat seurasi Jätteenmäkeä eropäivänä Kultarantaan saakka, ja julkaisi pääkuvansa tilanteesta, jossa presidentti otti vastaan pääministerin eronpyynnön.

Tekstin perusteella eron hetki piirtyi historiaan nimenomaan siksi, että molemmat henkilöt ovat ensimmäisiä naisia omassa tehtävässään ja tilanne on siksi poikkeuksellinen. Tämän vuoksi presidentin ja pääministerin suhde oli myös julkisuudessa alusta asti erityisen mielenkiinnon kohteena. Jätteenmäen eropäivän aamuna molemmissa iltapäivälehdissä spekulointiin kaksikon mahdollisella välikollalla. Tosin Iltalehdessä siteerattiin Anneli Jätteenmäkeä, jonka mukaan yhteistyö toimii, ja Ilta-Sanomissa nimettömiä sosialidemokraatteja, jotka kertoivat presidentin olevan raivoissaan.

Asian henkilöiminen Haloseen ja Jätteenmäkeen oli journalistisesti perusteltua monestakin syystä. Iltapäivälehdillä ylipäätään on tapana esittää asiat henkilöiden avulla, tietovuoto Jätteenmäelle oli peräisin presidentin kansliasta ja uutistekstien mukaan presidentin nähtiin ottaneen erällä tavalla uusi pääministeri alusta alkaen suojelukseensa. Kyse oli kuitenkin myös presidentin ja pääministerin sukupuolesta.

Kuvat YLE24/TV-uutiset

Uutisvalinnan taustalla saattaa vaikuttaa kulttuurinen käsitys siitä, etteivät naiset pohjimmiltaan kykene keskinäiseen yhteistyöhön. Tätä käsitystä Jätteenmäki ja Halonen olivat omalla toiminnallaan murtaneet muun muassa esiintymällä valokuvaajille käsi kädessä hallituksen nimityksen yhteydessä huhtikuussa. Välikoron nostamisen uutiseksi voikin nähdä pyrkimykseksi palauttaa naiset takaisin kulttuurisiin asemiinsa sellaisina, kuin me heidät tunnemme: kykenemättöminä keskinäiseen yhteistyöhön.

Jätteenmäen eroa edeltäneessä kirjoittelussa lehdet olivat huolellisesti vältäneet tekemästä asiasta sukupuolikyseystä. Jätteenmäen sukupuoleen viitattiin ylipäättään valtakunnallisissa tiedotusvälineissä äärimmäisen harvoin. Suomalaisessa yhteiskunnassa tämä on tavallinen käytäntö, sillä meillä on pyrkimys pikemminkin häivyttää kuin korostaa sukupuolten välisiä eroja.

Aivan uutisoinnin alkuvaiheessa sukupuolikeskustelu olisi voinut ryöpsähtää käyntiin keskustan kansanedustajan Sirkka-Liisa Anttilan kirjoitettua Forssan Lehdessä, että Jätteenmäkeä kohdellaan kohtuuttomasti hänen sukupuolensa takia. Sekä Iltalehden pääkirjoituksessa että Ilta-Sanomien politiikan toimittajan kolumnissa kritiikki torjuttiin välittömästi (IL ja IS 9.6.).

Myös STT kantoi kortensa sukupuolikeskustelun kehoon haastatteleamalla 12.6. valtiotieteen professoria Göran Djupsundia, joka katsoi tiedotusvälineiden itse asiassa jarrutelleen kohua Jätteenmäen sukupuolen takia. ”Djupsundin mukaan tiedotusvälineissä on ilmeisesti pelätty, että niitä syytetään Jätteenmäen ajohdista sen takia, että Jätteenmäki on nainen” (STT 12.6.). Mediassa ei ollut intoa jatkaa sukupuolikeskustelua tämän enempää, joten aihe laantui nopeasti.

Journalistisen toiminnan kannalta on äärimmäisen vaikeaa arvioida, missä määrin uutisoinnin eri käännteisiin vaikutti Jätteenmäen sukupuoli ja missä määrin muut poliittiset valtasuhteet, joihin toki niihinkin toimijoiden sukupuoli vaikuttaa oleellisesti. Jos eroa edeltävinä viikkoina lehdet näyttävätkin

olleen kieli keskellä suuta Jätteenmäen sukupuolen kanssa, eron jälkipuin-
nissa hänen henkilönsä arvioinnissa nousi esiin piirteitä, jotka saattavat kos-
kettaa naissukupuolta laajemminkin.

Yhdeksi Jätteenmäen eroon johtaneiden tapahtumien selittäjäksi näyttää
teksteissä nousevan hänen vallanhalunsa, joka esitettiin kielteisenä piirteenä.
Vaikka poliitikolle pyrkimyksen valtaan pitäisi kaiketi olla itsestään selvä ta-
voite, naisten valtapyrkimykset eivät ole kulttuurisesti edelleenkaan yhtä hy-
väksyttäviä, eivät edes silloin, kun johdettavana on Suomen suurin puolue.
Kärjistettynä tämä näkyi jopa niin, että Jätteenmäen motiivitkin ky-
seenalaistettiin:

Jätteenmäki halusi valtaan, mutta aika ei riittänyt näyttämään, mitä
hän olisi vallallaan tehnyt. Ehkä hän halusi valtaan sen itsensä vuoksi.
(IS kolumni 25.6.)

Myös Jätteenmäen väitetty epäpätevyys ja sopimattomina pidetyt luonteen-
piirteet nousivat esiin eron jälkipuinissa. Helsingin Sanomissa häntä kuvatiin
”sitkeäksi, jopa jääräpäiseksi naiseksi” (HS 19.6.), joka oli ”jo vaalikam-
panjan aikana oppositiojohtajana ja hallitusneuvotteluissa hallituksen muo-
dostajana osoittanut, ettei hallitse asioita erityisen hyvin” (HS 20.6.). Ei siis
ihme, että ”keskustan puolue-eliitistä moni tuntee salaista helpotusta siitä, et-
tä vakaa, perehtyvä ja harkitseva Vanhanen korvaa arvaamattoman ja itsepäi-
sen Jätteenmäen” (HS 25.6.).

Yleensä ottaen voisi arvioida, että poliitikon tehtävässä lujasta luonteesta
olisi etua. Jätteenmäen voimakastahtoisuus esitetään kuitenkin negatiiviseksi
piirteeksi, itsepäisyudeksi ja jääräpäisyydeksi. Kyseessä saattaa olla laajemmin-
kin itsenäisiä naispoliitikkoja koskettava ongelma, sillä samoista ominaisuuksista
kritisoiitiin takavuosina myös ex-ministeri Arja Alhoa.

Jälkikäteen myös Jätteenmäen pätevyys kyseenalaistettiin. Epäilyt päte-
vyydestä eivät aina välttämättä liity naiseuteen, mutta yleensä tehtäviinsä va-
littujen miesten oletetaan ilman muuta olevan päteviä, kun taas naisten on
todistettava se erikseen. Vähän hupaisakin esimerkki tästä on Ilta-Sanomien
kolumnistin 25.6. siteeraama Aamulehden kolumnisti, jonka mukaan ”Anne-
li Jätteenmäki sai liian paljon ja liian nopeasti – sekä valtaa että vastuuta.
Valta sokaisi ja vastuu osoittautui liian raskaaksi” (IS 25.6.).

Erikoiselta tuntuu arvio, jonka mukaan Jätteenmäki olisi saanut liian pal-
jon valtaa liian nopeasti – olihan hän ennen pääministeriyttään toiminut 16
vuotta kansanedustajana ja muutaman vuoden ministerinä. Vaikka tarkoituk-
seni ei ole tässä verrata Jätteenmäen julkisuutta hänen seuraajansa saamaan

julkisuuteen, niin herkullista kuin se olisikin, pienenä yksityiskohtana Iltalehden näkökulmajutusta 24.6. pistää silmään kohta, jossa kerrotaan Matti Vanhasen muodostavan Tanja Karpelan kanssa hallituksen uuden superparin. ”Uusmaalaiset Vanhanen ja Karpela ovat tehneet pitkään poliittista yhteistyötä, jopa kirjoittaneet yhdessä kirjan ”Uudistajat” (IL 24.6.), toimittaja kirjoittaa kommentissaan. Näin varsin lyhytkin poliittinen ura voi itse asiassa näyttäytyä pitkän linjan poliittisena yhteistyönä, joka tekee henkilöistä superhenkilöitä maan hallituksessa.

Irakin politiikka ei yltänyt otsikkoihin

Jälkikäteen arvioituna tiedotusvälineillä oli Jätteenmäen eroon johtaneen prosessin käynnistäjänä merkittävä rooli. Ilta-Sanomien julkistamasta keskustan työvaliokunnan pöytäkirjasta käynnistynyt allekirjoituksiin ja pöytäkirjan tarkistuskäytäntöihin kiinnittynyt mediakeskustelu ei välttämättä ollut kaikkein älyllisintä, mutta median ja pääministerin käymä kissa ja hiiri -leikki horjutti kyllä pääministerin uskottavuutta.

Median oma rooli eroprosessissa olikin vahvin juuri alkuvaiheessa Jätteenmäen lausuntoja ruodittaessa. Vuotajan paljastuminen presidentin neuvonantajaksi siirsi tapahtumien painopisteen vahvemmin eduskuntaan, ja media muuttui enemmänkin raporttoijaksi ja osaksi jännittynyttä yleisöä.

Jätteenmäen sukupuolta pyrittiin eroa edeltäneessä uutisoinnissa pikeminkin häivyttämään kuin korostamaan. Eron jälkipuinnissa Jätteenmäen henkilöä arvioitiin kuitenkin tavalla, josta on löydettävissä sukupuolittuneita piirteitä. Voimakastahtoisuus ja pyrkimys valtaan voisivat olla poliitikolle toivottaviakin ominaisuuksia, mutta Jätteenmäen ominaisuuksina ne olivat kielteisiä. Samoin hänen pätevyytensä tehtäviinsä kyseenalaistettiin.

Suurimmiksi kysymyksiksi Jätteenmäen erokirjoittelussa nousevat kuitenkin ne asiat, joista ei kirjoitettu. Se kaikkein keskeisin kysymys, Suomen poliittisen eliitin erimielisyydet Irakin politiikasta ja ylipäänsä koalitioista, jäivät medialta vuotajajahdin tuoksinassa käsittelemättä. Vielä maaliskuussa eduskuntavaalien alla Iltalehden poliittinen toimittaja kirjoitti kolumnissaan:

Vaalitaistelun sensaatio on ollut se, että Anneli Jätteenmäki haastoi onnistuneesti pääministeri Paavo Lipposen tämän kotikentällä, ulkopolitiikassa. Irakin sodasta piti tulla Lipposen valttikortti, mutta sen sieppasikin Jätteenmäki Schröder-tyyppisellä rauhanpolitiikalla. Sen

seurauksena Suomi muutti viikko sitten Irak-kantaansa todettuaan, että hyökkäys Irakiin ei ole hyväksyttävää ilman YK:n lupaa. Se on ennakkoiva tuomio, jollaista Suomi ei ole koskaan ennen antanut. (IL 14.3.)

Kesäkuussa Jätteenmäen erokohun yhteydessä yksikään tarkastelemistani välineistä ei tarttunut aiheeseen. Aineksia siihen olisi ollut, sillä Lipponen antoi 14.6. Kalevaan haastattelun, jossa hän moitti kovin sanoin ulkoministeriön suhtautumista Yhdysvaltoihin ja piti ulkoministeri Tuomiojan Irak-lausuntoja ”tavattomina”. Helsingin Sanomat siteerasi Kalevan juttua ja haastatteli Tuomiojaa, joka torjui kritiikin (HS 15.6.).

Helsingin Sanomat kirjoitti myös pääkirjoituksen Lipposen Irak-politiikasta, mutta mediassa keskustelu tyrehtyi tähän. Näin siitä huolimatta, että Jätteenmäki vielä omassa eroa edeltäneessä tiedonannossaankin 18.6. nosti esiin Suomen Irak-politiikan, joka hänen tulkintansa mukaan oli muuttunut keskustan keväällä nostaman keskustelun ansiosta. Tuomioja kävi heti tyrmäämässä käsityksen (HS 19.6.).

Irakin politiikka nousi esiin vielä viikkoa myöhemmin uuden pääministerin Matti Vanhasen hallituksen tiedotustilaisuudessa, jossa sosialidemokratien ministeriryhmän vetäjä Antti Kalliomäki totesi, että ”hänen näkemyksensä mukaan Suomen Irak-politiikka ei muuttunut vaalitaistelun seurauksena kevään aikana, kuten Jätteenmäki on aiemmin väittänyt. Vanhanen totesi lyhyesti yhtyvän Kalliomäen näkemykseen” (HS 25.6.). Helsingin Sanomat oli otsikoinut jutun ”Uusi pääministeri Matti Vanhanen haluaa panna pisteen Irak-kiistalle”.

Media on totellut käskyä ilmeisen hyvin. Irak-politiikasta ja Suomen poliittisen johdon ulkopoliittisista erimielisyyksistä ei kirjoitettu kesällä Jätteenmäen eroprosessin yhteydessä, eikä sen jälkeenkään. On ymmärrettävää, etteivät ulkopoliitiikan aiheet välttämättä ole yhtä myyviä kuin konkreettiset vuotajajahdit ja pöytäkirjojen allekirjoitusten vertailu. Ikävämpi selitys aihepiirin karttelulle on kuitenkin se, että toimittajilla on tapana hännystellä valtaapitäviä, eikä tällä hetkellä ole ilmeisesti varmaa tietoa siitä, ketä kannattaisi ulkopoliitiikan linjoissa peesailla.

Yhtenä selityksenä Irak-politiikan sivuuttamiselle lienee myös tiedotusvälineiden keskinäinen asetelma. Ilta-Sanomilla oli Jätteenmäki-uutisoinnissa keskeinen rooli. Omilla avauksillaan se osoitti keskustelun suunnan, jota muut välineet seurasivat. Toisin kuin esimerkiksi Iltalehti, IS ei maaliskuussa alun perinkään nähnyt Jätteenmäen Irak-kritiikkiä mitenkään sensaatiomaisena pommina, vaan kuvasi sitä pääkirjoituksissaan muun muassa ”fuskuksi” (8.3.) ja ”suutariksi” (14.3.).

Kun julkista keskustelua johtaneella Ilta-Sanomilla ei ollut kesäkuussa intressiä penkoa Irak-politiikan sisältöjä, eivät muutkaan valtakunnalliset tiedotusvälineet tähän lähteneet. Toistui tuttu sopuli-ilmiö: Näytti siltä, että kukaan itseään kunnioittava toimittaja ei halunnut tehdä muista poikkeavia tulkintoja, vaan pyrittiin pikemminkin yhtenäiseen kuin erilaiseen uutisointiin. Poikkeuksen tästä tekivät muutamat keskustataustaiset maakuntalehdet, joista tulikin erilaisten tulkintojensa vuoksi valtakunnallisissa tiedotusvälineissä eräänlainen hupailun kohde.

Jätteenmäen eroprosessista media pesi kätesä toteamalla, että Jätteenmäki viritti itse ansansa ja kompastui vaihtelevien selitysten suohon. Tämä pitää paikkansa. Toisaalta sama temppu voitaisiin tehdä kenelle tahansa poliitikolle. Henkilöiden aiemmat lupaukset ja selitykset on helppo saada näyttämään naurettavilta kokoamalla vanhoja sitaatteja uutisten yhteyteen.

Jostakin syystä vaalien jälkeisten selvittelyjen kohteeksi valikoitui juuri Jätteenmäki, eikä esimerkiksi Sdp:n puheenjohtaja Paavo Lipponen, joka juuri ennen vaaleja tiedotti tehneensä Italian pääministerin Berlusconiin kanssa sopimuksen elintarvikeviraston sijoittamisesta Suomeen.

Kun asia nousi esiin Jätteenmäki-jupakan aikaan kesäkuussa ja media kaipasi kommentteja, Lipponen ratkaisi asian sulkemalla puhemiehen käytävän (IS 17.6.). Kommentteja ei näkynyt, kuten ei vielä joulukuussakaan, kun Suomen hallitus vähin äänin vaihtoi EU-huippukokouksessa elintarvikeviraston kemikaalivirastoon. Yhtä hupaisia koosteita kuin Jätteenmäen sitaateista olisi saanut myös Lipposen maaliskuussa järjestämän elintarvikevirasto-tiedotustilaisuuden kertaamisesta.

FM, toimittaja Henna Virkkunen on suomalaisista ministerieroista väitöskirjaansa valmisteleva journalistiikan jatko-opiskelija Jyväskylän yliopistossa.

Viite

- 1 Lehtiaineisto on kerätty Jyväskylässä. Painoaikataulujen vuoksi juttujen määrä ja sisältö saattavat vaihdella lehtien eri painoksissa eri puolilla Suomea. Näin ainakin Anneli Jätteenmäen eropäivän uutisoinnissa, jolloin juhannus vaikutti lehtien painoaikatauluihin. Eniten tämä näkyi Ilta-lehdessä, jonka Jyväskylän painoksessa pääministerin erosta ei kerrottu lainkaan